

# Suur-Soome varjus

## Hinnangutest Ilmari Mannineni teadustööle

ILDIKÓ LEHTINEN

*Sirelius oli sündinud õnneliku tähe all. Üksikutele teadlastele on antud nii suurepäraseid võimalusi. See tööpõld, kus ta oma võidud saavutas, oli peaaegu neitsilik uudismaa, kus varasemate uurijate tööd olid ainult väikesi lappe harinud.*  
(Manninen 1929a: 240)

Mis olid Helsingi ülikooli esimesele soome-ugri etnograafia professorile Uno Taavi Sireliusele antud „suurepäraseid võimalused”? Kas Ilmari Manninen ise tundis, et temalt oli võetud teerajaja roll, nagu arvas Juhani U. E. Lehtonen (1972: 131)? Sellest sai minu arutlus alguse.

Ajaloolased Pekka Ahtiainen ja Jukka Tervonen (1996: 15–16) rõhutavad, et üksikutel uurijatel on olnud erandlikult suur kaal teadusalale hinnangute kujundamisel. Dialoog uurijaga minevikust võib heita valgust sellele, kuidas ühiskondlik olukord mõjutas ka etnograafi tööpõldu ja etnograafiat kui teadusala. Manninen oli rahvusvaheliselt tuntud etnoloog, kes töötas Eesti Rahva Muuseumi direktori, Soome rahvusmuuseumi rahvateadusliku osakonna juhataja ja lisaks Soome riigi-arheoloogina muinasteaduslikus komitees (sm *Muinaistieteellinen toimikunta*). Tal oli ka ülikoolikarjäär Tartu Ülikooli etnograafia dotsendi ning Helsingi ülikooli soome-ugri rahvateaduse dotsendi ja professori kohusetäitjana. Muuseumitöös tuntakse teda ka Naantali muuseumi asutaja ja juhatajana.

Ilmar Talve on Mannineni tegevusest andnud ülevaate artiklis „Ilmari Manninen in Finland and Estonia” („Ilmari Manninen Soomes ja Eestis”, 1992). Soome teadlaste hinnangud Mannineni elutööle avalduvad järelehüüetes, kus rõhutati liiga vara katkenud teaduslikku karjääri. Arheoloogid Aarne Äyräpää (1935) ja Aarne Michaël Tallgren (1936) nägid Mannineni eesti etnograafia teerajaja, organisatori ja teadlasena. Helsingi ülikooli soome-ugri etnograafia dotsent Kustaa Vilks (1935, 1937a) hindas Mannineni nii ajaloolase kui ka rahvateadusliku uurimistöö uuendajana. Ajakirjas *Kotiseutu* kiideti Mannineni koduloolasena (Vilks 1937b).

Siinses artiklis avan etnograaf Ilmari Mannineni tegevust Soomes, mis jagunes kahte perioodi: enne ja pärast tegutsemist Eestis. Kas Soome teadusüldsus hindas Mannineni tegevuse tulemusi Eestis? Ühtlasi tuleb käsitleda suhtumisi Soomes vennasrahvasse ja Eestisse. Kuidas hinnati kodumaal Mannineni riikide ja teadus-alade piire ületavat tegevust? Milline oli Mannineni positsioon soome etnograafia väljal?

Millest johtub minu huvi Ilmari Mannineni vastu? Olen Pirjo Varjola assistendina 1972. aastal aidanud kaasa Soome rahvusmuuseumi soome-ugri püsinäituse ettevalmistamisele. Minu ülesanne oli mannekeenide rõivaste ülevaatamine ja

kavandamine. Mulle oli toeks ja käsiraamatuks Mannineni (1934) ülevaade soome-ugri rahvariietest. Manninen tuli taas päevakorraale, kui 1986. aastal kavandasime koos Pirkko Sihvoga Karjala-teemalist näitust Häme kindluses. Mõistagi ei saanud ma kõrvale jätta Mannineni uurimusi karjala rahvariietest ega majandusajaloost (Manninen 1932, 1922).

Mannineni publikatsioonide nimekiri on mahukas (Hirsjärvi 1957: 179–190), kuid arhiivmaterjale Soome rahvusmuuseumi endises käsikirjade arhiivis oli tema kohta vähe. See muutus, kui Pulmu Manninen annetas 1987. aastal vihiku Mannineni märkmetega tema viimaselt välisreisilt. Märkmed olid olulised, sest muuseumi fotoarhiivis oli hulk selgitusteta fotosid sellelt reisilt. Osa neist oli Ungarist ja see kahtlemata suurendas minu huvi. Nii sündis artikkel, milles jälgisin Mannineni viimast reisi praegustele Tšehhi, Poola, Ungari, Bosnia, Serbia, Rumeenia ja Bulgaaria aladele (Lehtinen 1996).

Mannineni aeg oli mitmes mõttes üleminekuaeg, poliitiliste, ideoloogiliste ja majanduslike muutuste aeg. Iseseisvunud Soome oli muutumas. Kuigi sõda oli läbi, rõhutas riigi juhtkond, et sõda peetakse edasi ja nimelt venelaste vastu (Ylikangas 1993: 103). Rahvuslikke väärtusi tõsteti senisest rohkem esile ja idapiiri sulgudes pöördusid pilgud rahvusliku kultuuri uurimise poole. Soome keeleteadlased ja etnograafid olid Matthias Aleksanteri Castréni pärandist kohustatuna juba 1880. aastast alates teinud ulatuslikke ja palju aastaid kestnud välitöid soome-ugri rahvaste juures. Selle uurimistöö teoreetiline põhi oli hüpotees soome-ugri kultuuride seotusest. Ekspeditsioonidel kogutud materjal oli uurimissuuna olemasolu eelduseks. Sellel põhines esimene Soomes ilmunud rahvateaduslik uurimus, Axel Olai Heikeli väitekirj „Rakennukset tšeremisseillä, mordvalaisilla, virolaisilla ja suomalaisilla” („Ehitised maridel, mordvalastel, eestlastel ja soomlastel”, 1887) ja hiljem Sireliuse tegevus.

Pärast nõukogude võimu kehtestamist Venemaal jäi suurem osa soome-ugri keeli rääkivaid rahvaid raudse eesriide taha. Kuid ja isegi aastaid kestvate välitööde aeg oli läbi. Sõja eest pagedes pöördus 1914. aastal oma mordva uurimisretkelt tagasi Armas Otto Väisänen ja Sakari Pälsi jõudis pikalt Kirde-Siberi retkelt koju alles aastal 1919. Soome rahvusmuuseumi soome-ugri kogude kasv tõmbus kokku, kui idapiir sulgus. Muinasteadusliku komitee aastaaruandes 1921–1922 tõdetakse, et „soome-ugri kogudesse, mille kasvu on valdav sõjaseisukord takistanud, saadi lisaks ainult 7 eset” (MT 1931: 71).

Kas Manninen on siiani aktuaalne? Ta ju ei teinud välitöid Venemaal keelesugulaste hulgas. Mannineni kaugeleulatuvad sünteesid soome-ugri rahvaste kultuurist tuginevad enamasti muuseumides säilitatud esemetele ja arhiiviallikatele. Nüüd on idapiirid jälle sulgunud ja hõimurahvaste juurde Venemaale ei pääse. Kas nüüd oleks jälle sünteeside aeg? Siinne artikkel moodustab osa laiemast uurimistööst, mis puudutab soome-ugri rahvateaduse tähendust 1930. aastatel.

## Uuritav materjal ja meetod

Tuginen kolmest allikate rühmast pärit materjalile. Loen üle Mannineni kirjutisi ja teoseid. Teaduslike töödega on seotud ettekujutus isiksusest, mille loomisel oli abi Mannineni kirjavahetusest. Institutsionaalne ehk ametlik iseloomustus kujuneb kirjandusviidete ja publikatsioonide kaudu perioodikas. Siinses artiklis tuginen esmajoones arhiiviallikatele.

Mannineni kirjutatud ja saadetud kirju säilitatakse Soome muuseumiameti (Museovirasto), Soome Kirjanduse Seltsi (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura), Soome Muinasmälestiste Ühingu (Suomen Muinaismuistoyhdistys) ja Eesti Rahva Muuseumi arhiivides. Kirjade saajad on Kaarle Krohn (1921–1928, 29 kirja), Tallgren (1926–1935, 31 kirja), Soome Kirjanduse Selts (1913–1929, 13 kirja). Ilmari abikaasa Taru Mannineni eraarhiivis on Mannineni aastail 1934–1935 uurimisreisil Poolas, Tšehhis, Ungaris, praeguses Ukraina Taga-Karpaatias ja Balkani maades saadud kirjad ja postkaardid. Nende hulgas on Taru Mannineni (6), Toivo Immanuel Itkoneni (2), Mária Tauszigi (3) ja teiste uurijate, nagu Eliel Lagercrantzi, Wolfgang Steinitzi ja György Györffy, saadetud kirju ja postkaarte. Helsingi ülikooli keskarhiivis säilitatakse Mannineni ülikooliteenistust puudutavat materjali.

Juba õpingute ajal, 1911. aastast alates avaldas Manninen kirjutisi oma kogumises ja uurimistöo tulemuste kohta ajalehtedes ja ajakirjades. Teadust populariseerivad kirjatööd võimaldasid luua sidet lugejatega samal kombel kui näitusekülastajatega, teisalt võisid honorarid elatusallikana olulised olla.

Manninen (1918: 428) on ise rõhutanud uustõlgenduste tähtsust arhiiviallikate kasutamisel: „Värske käsitus võib lisaks tuua esile midagi uut.” Metoodiliste töövahenditena toimivad uuslugemisele lisaks kogemuskogukonna ja välja mõisted ning uurija enda positsiooni piiriülesus. Mannineni uurijapositsioon asetub huvitavalt ajaloo, folkloristika, etnograafia ja usunditeaduse ristumispunkti. Manninen kuulus teaduskogukonda ja teda hinnati seal võrreldes teiste uurijatega. Siinse käsitluse eesmärk on vaadelda tema uurijapositsiooni kriitiliselt.

## Eesti päevad Helsingis jaanuaris 1919

Soome kultuurisild ühendas soome ja eesti keeleteadlasi, etnograafe ja folkloriste (Nygård 1978: 31–34; Alenius 1997: 17; Rui 2001: 109; Tammemäe 2020: 87–88, 2025: 53). Ajaloolase Toomas Karjahärma (1997: 38) sõnul on soome-eesti suhete pikas ajaloos vähemalt kaks impulssi: üks neist on rahvuslik ärkamine ja teine mõlema maa iseseisvumine riigina. Rahvusliku ärkamisega sai Eestis juba XIX sajandi lõpust alates üldiseks positiivne ettekujutus Soomest (Alenius 1997: 15–17, 2002: 56). Soome eraldumine Venemaast oli lihtsam kui Eestil, sest Soomel oli olnud juba varasemast ajast riigi tunnuseid (Karjahärm 1997: 60–61). Soome on olnud eestlastele pikka aega nii ühiskondlik kui ka kultuuripoliitiline eeskuju. Eesti iseseisvumisele aitasid hõimuaadet järgides kaasa soome vabatahtlikud, kelle edendamise kohta ilmus uudiseid koonderakondlikes ajalehtedes pea iga päev. Ajaloolane

Jussi Niinistö (2005: 10) on kokku võtnud, et hõimusõjaretkede eesmärk oli soome sugu rahvaste asulade eraldamine kodusõjas Venemaast selleks, et need kas iseisvuksid või liituksid üheks suureks Soomeks.

1919. aasta jaanuaris korraldati Helsingis Eesti päevad (Vironpäivät), mis rõhustasid soomlaste hõimutunnetele. Rahvusmuuseumis avati Eestile pühendatud näitus, mille tulu läks Eesti Vabadussõja heaks. Lisaks rahvusmuuseumi kogudele eksponeeriti muuseumis ajutiselt säilitatavaid Eesti Rahva Muuseumi esemeid (MT 1922: 120; –r. 1919). Näitus jagas teadmisi vennasrahva kultuurist, ajalehes Uusi Suomi nimemärgi H. F–s (1919) all ilmunud artikli järgi „suurele osale soomlastest on eesti rahva tegelik elu seni olnud võrdlemisi tundmatu”. Artikli autor tõstis esile näituse põhilist vaatamisväärsust ehk värvikaid rahvariideid, „mis kindlasti kutsuvad esile käsitööhuviliste imetluse ja äratavad uusi ideid”. Rahvusmuuseumi etnograafiaosakonna juhataja ja soome-ugri etnograafia dotsent Sirelius (1919) andis ajakirjas Valvoja ülevaate näitusest ja ühtlasi eesti rahvakultuurist.

Kirjutise alguses meenutab Sirelius (1919: 68) veidi pateetiliselt Soome ja Eesti ühiseid poliitilisi huvisid, Eestit kui rahvaluulemaad ja eestlasi kui Kalevipoja järeltulijaid: „Ühine oht ja ühised huvid on viimastel nädalatel lähendanud Soome ja Eesti rahvast teineteisele rohkem kui kunagi varem. Eestlaste rahvuseepose „Kalevipoeg” poeetilises kujutluses ehitatud „Soome sild” on muutunud tegelikkuseks Soome lahe eri pooltel elavate rahvaste relvavendluses.” Sirelius toonitab soome ja eesti kultuuri ühiseid jooni hansakaubandusest rõivakultuurini ja käsitleb pikemalt rõivaste ühisele algupärale viitavaid tunnuseid. Näituselt nopib ta näiteid, nagu punane värv rõiva kandja kaitsjana setodel ja lõunakarjalastel või kurja silma eest kaitsev mõrsja pearätt Lõuna-Karjalas ja Kihnu saarel. Sirelius hakkas toona huvituma oma kodumaa etnograafiast ja uuris Soome kultuuripiirkondi asustusalaloo põhjal (Lehtonen 1972: 260). Eesti ja soome ehitiste tüüpe võrreldes keskendus tema huvi ida ja lääne kultuuripiirkondadele.

Sireliuse hinnang toetas Eestit väga. Järgmistel aastatel oli tema tegevuse keskmes soome-ugri püsinäituse ja rüünäituse korraldamine rahvusmuuseumis ning ühtlasi valmistumine soome-ugri etnograafia professori ametikoha täitmiseks.

## Soomlaste kutsumine eesti rahvusülikooli

Eesti päevade ajal oli ajakirjandus aktiivne, sest ühtlasi tuletati meelde soome kultuurilist ülesannet pakkuda soome teadlasi professoriteks eesti rahvusülikooli (Tammemäe 2025: 35, viide 85). Kari Aleniuse (1997: 13–23) ja Toomas Karjahärma (1997: 61) meelest oli eestlaste ettekujutus Soome kohta püsinud soodne ja raske tel aegadel on eestlased alati otsinud Soomest abi (Rui 2001: 32). Filosoofiateaduskond, mille alla kuulusid rahvusteadused ja sealhulgas etnograafia, vajas teadlasi. Vaatleme, kuidas soome etnograafid suhtusid kutsetesse tulla Tartu Ülikooli. 1919. aasta sügisel pakkus Tartu Ülikool soomlastele 15 professuuri, millest neli võeti vastu (Rui 2001: 58, viide 8; Salminen 2014: 66; Tammemäe 2020: 89–91, 2025: 33).

Arheoloogia professoriks paluti A. M. Tallgreni,<sup>1</sup> kes võttis pakkumise vastu tingimusel, et ta õpetaks ainult arheoloogiat (Salminen 2014: 66–68). Matthias Johann Eisen rõhutas, et lisaks arheoloogile oli tarvis etnograafi. Etnograafia õpetamisega oli seotud ka Eesti Rahva Muuseumi korraldamise töö. Lisaks Tallgrenile olid kaalumisel muinasteadusliku komitee arheoloogid: intendant Juhani Rinne<sup>2</sup> ning amanuensisid Aarne Europaeus<sup>3</sup> ja Sakari Pälsi.<sup>4</sup>

Tallgren juhtis tähelepanu noorema põlve uurijatele ja pani ette 1894. aastal sündinud magister Ilmari Mannineni, kelle kohta keegi soome etnograaf andis siiski negatiivse hinnangu. Lauri Kettuneni sõnul oli hinnangu andja Albert Hämäläinen,<sup>5</sup> kes oli esitanud enda kandidatuuri (Salminen 2014: 67). Tallgreni meelest oleks üks võimalik kandidaat olnud rahvusmuuseumi etnograafiaosakonna amanuensis Tyyni Vahter<sup>6</sup> (Salminen 2014: 67–68). Arutelus osales ka rahvaluuleteaduse professor Kaarle Krohn, kes kiitis Mannineni nii etnograafi kui ka folkloristina 28. märtsil 1920 Eisenile saadetud kirjas (Rui 2001: 94). Tallgren jätkas otsinguid 1921. aastal ja pärast Aarne Europaeuse uut keeldumist kaaluti taas Mannineni, kelle kirjavastustest ilmneb, et ka äsja soome-ugri etnograafia professoriks nimetatud Sirelius toetas teda. Manninen alustas tööd Tartus suvel 1922.

Härä professor U. T. Sirelius! Teie rõõmustav kiri on üksnes kinnitanud minu otsust selle õppeaasta järel lahkuda väikesest Naantalist. Hea meelega kaalun Eesti poolt esitatud pakkumist ja loodan, et saan minna. Kõige kergemini vabaneksin oma ametist suve algul ja ehk pole seda varem vajagi. Mind seob kahekuuline ülesütlemisaeg. Õppeaasta keskel mind arvatavasti hea meelega minna ei lasta, aga vahest asendaja leidmisel siiski pääseks. (KK Coll. 230.6 > U. T. Sirelius 3. I 1921; SKS KIA Kaarle Krohn 112: 14: 12, 5. VII 1922).

<sup>1</sup> Aarne Michaël Tallgren (1885–1945) oli Soome muinasteadusliku komitee eelajaloo osakonna amanuensis aastatel 1906–1919. Ta kutsuti Tartu Ülikooli arheoloogia professoriks 1920. aastal ja määrati Helsingi ülikooli arheoloogia professoriks 1923. aastal. Tallgren käis põhjalikel uurimisreisidel Venemaal, Siberis ja Kaukaasias. Ta oli ajakirja Kotiseutu toimetaja aastatel 1910–1923 ja ajakirja Suomen Museo toimetaja aastatel 1917–1919. Tallgren oli Soome Muinasmälestiste Ühingu esimees aastatel 1930–1942 ja ta valiti 1932. aastal Tartu Ülikooli audoktoriks.

<sup>2</sup> Juhani Rinne (1872–1950) oli muinasteadusliku komitee amanuensis alates 1902. aastast, intendant 1912. aastast, Soome rahvusmuuseumi ajaloo osakonna juhataja 1917. aastast ja Soome riigiarheoloog aastail 1929–1935. Professori tiitel anti talle 1932. aastal.

<sup>3</sup> Aarne Europaeus, aastast 1930 Äyräpää (1887–1971), oli muinasteadusliku komitee amanuensis alates 1915. aastast, rahvusmuuseumi eelajaloo osakonna juhataja 1933. aastast. Soome ja Põhjamaade arheoloogia professori kohusetäitja aastail 1945–1948.

<sup>4</sup> Sakari Pälsi (1882–1965) oli muinasteadusliku komitee amanuensis alates 1920. aastast, intendant 1933. aastast ja eelajaloo osakonna juhataja aastail 1938–1946. Pälsi käis põhjalikul arheoloogilis-etnograafilisel uurimisreisil Kirde-Siberis aastatel 1917–1919.

<sup>5</sup> Albert Hämäläinen (1881–1949) käis etnograafilisel uurimisreisil mordvalaste ja maride juures aastatel 1908–1909, töötas Hämeenlinna lütseumi lektorina aastatel 1914–1924, muinasteadusliku komitee intendandina ja Seurasaari vabaõhumuuseumi juhatajana aastatel 1924–1931. Helsingi ülikooli soome-ugri etnograafia professor aastast 1932.

<sup>6</sup> Tyyni Vahter (1886–1969) oli muinasteadusliku komitee amanuensis aastatel 1924–1935, intendant ja Seurasaari vabaõhumuuseumi juhataja aastatel 1935–1953. Vahterit tuntakse eelajaloo ja etnograafiliste tekstiilide ning rahvariiete uurijana.

Eesti ei paistnud Soome rahvusmuuseumi uurijaid meelitavat. Võib üksnes arutleda selle põhjuste üle: vahest on poliitilised ja ühiskondlikud olud, rahvusmuuseumi remont, uued näitused ja ülesanded, sh Soome kodusõjaga seotud esemete kogumine piisavad põhjused, miks ei jätkunud huvi naabrite rahvusmuuseumi ümberkorraldamise ja ülikoolis õpetamise vastu.

Soome rahvusmuuseum avati külastajatele alles 1916. aastal. Kogude ajalugu seevastu ulatub juba XIX sajandi algupoolde ja lausa XVIII sajandi lõppu. Riigi muuseumikogud sündisid 1893. aastal, ühendades Helsingi ülikooli ajaloolis-etnograafilise muuseumi, maakondlike üliõpilasseltside etnograafilise muuseumi, Soome Muinasmälestiste Ühingu ja muinasteadusliku komitee kogud. Administratiivselt kuulus rahvusmuuseum 1884. aastal asutatud muinasteadusliku komitee alla, mis tegutses aastani 1972. Rahvusmuuseumi hoone tarbeks kuulutati 1902. aastal välja arhitektuurivõistlus ja selle nurgakivi pandi 18. juunil 1906. Uude hoonesse koliti aastatel 1910–1912, kuid avamine viibis 1914. aastal alanud maailmasõja ja üldise majandusolukorra tõttu. (Talvio 2016: 132, 152) Rahvusmuuseumi nime (Kansallismuseo) kasutati esimest korda 1916. aastal ja see sai ametlikuks muinasteadusliku komitee koosolekul 1917. aasta aprillis (Talvio 2016: 156).

Uues muuseumihoones avati ajalooline näitus, mille eest vastutasid intendant Juhani Rinne ja amanuensis Karl Konrad Meinander, ning etnograafiline näitus, mille eest vastutas intendant Sirelius. Näituse ettevalmistustöö jätkus ja hoidis muuseumi töötajaid rakkes aastani 1923, kui avati eelajaloo ja soome-ugri näitus. Eelajaloo näitusel vastutas kiviaja osa eest osakonnajuhataja Julius Ailio, kes poliitiliste ametite pidamise tõttu jättis teostuse Äyräpäälle. Metalliaja osa eest vastutas intendant Alfred Hackman. Soome-ugri etnograafia näitus esitles kõiki soome-ugri keeli kõnelevaid rahvaid ja lisaks naaberrahvaid: samojeede, evenke, kette, lätlasi ja leedulasi. Sireliust assisteerisid amanuensised Vahter ja T. I. Itkonen. (Lehtonen 1972: 114; Talvio 2016: 181–186)

Rahvusmuuseum sai ka uusi ülesandeid. Kui Soome vabadussõda oli Helsingi vallutamise lõppenud, algas 25. aprillil 1918 toonase haridusministeeriumi korraldusel äsja lõppenud „mässu ajaloo” esemete kogumine, et neid rahvusmuuseumis säilitada (Talvio 2016: 168). 1918. aasta aruandes mainitakse, et „U. T. Sirelius on mässumälestisi kogunud reisil Tampere ja Jyväskylä kaudu Jaakkimasse ja Viiburi kaudu Helsingisse” (MT 1922: 68).

Muuseumi amanuensistel ja intendantidel oli küllalt tööd oma muuseumi kogude ja näitustega. Kuigi Manninen ei olnud muinasteaduslikus komitees tööl, oli ta 1916. aastal saanud etnograafia osakonna stipendiumi välitöödeks, et uurida rahvapäraseid ravikombeid, ja hankinud esemeid etnograafilistesse kogudesse (MT 1922: 14, 16; KK Coll 230.6 > AMT 7. X 1916). Manninenil oli side rahvusmuuseumiga ka Soome Muinasmälestiste Ühingu kaudu, mille liikmeks ta valiti 1914. aastal (Selinheimo, Vahter 1920: 251). Mannineni algatusel käivitas selts 1917. aastal küsitluse „rahvapäraste arstimis- ja ravikommitee kogumiseks” (Rinne 1917: 64–65). 1918. aasta novembris täitis Manninen muinasmälestiste ühingu sekretäri kohuseid, kui Tallgren oli haiguspuhkusel (Tallgren 1919: 43). Side rahvusmuuseumi amanuensise Tallgreniga sündis tõenäoliselt koduloo kaudu. Tallgren oli 1910. aastal asutatud

ajakirja Kotiseutu peatoimetaja, Manninen aitas ajakirjale innukalt kaasa 1916. aastast alates (Vilkuna 1937b) ja oli 1918. aastal Soome kodu-uurimise kesктоimkonna (Suomen Kotiseutututkimuksen Keskusvaliokunta) sekretäri abi (Stenfors 2007: 205).

Sidemed Tallgreniga jätkusid kirja teel Naantali aastatel (KK Coll. 230.6 > AMT 10. IV 1919; 7. I 1920). 1919. aastal valiti Manninen Naantali ühiskooli direktoriks. Palgatöö kõrval jõudis Manninen töödelda oma Aunuse ja Valge mere Karjala kogumisretkede materjali: ta avaldas hulga kirjutisi ajakirjades Kotiseutu ja Karjalainen ning teose „Kansatieteellisiä kertomuksia Pohjois-Aunuksesta” („Rahvateaduslikke lugusid Põhja-Aunusest”, 1919). Huvi muuseumitöö vastu muutus konkreetsemaks, kui Manninen valiti Naantali muuseumi juhatajaks 9. novembril 1919. Linnamuuseumi ülesandeks määrati päästa kadumisest „Naantali linna muinust valgustavaid esemelisi mälestisi” (Manninen 1920). Naantali aastatel keskendus Manninen veel oma väitekirja viimistlemisele, mis ilmneb professor Kaarle Krohnile kirjutatud kirjades (SKS KIA 112:14:1; 112:14:6; 112:14:12).

## Mannineni eesmärgid kirjavahetuse valguses

Kuue aastaga jõudis Manninen peaaegu eestistuda. Kettunen (1948: 93) märgib oma lühikeses iseloomustuses Mannineni kohta, et tema teaduslik toodang, „kuna see oli suurelt osalt – au Manninenile! – eestikeelne, ei kaalunud vaekausil piisavalt, kui ta hiljem taotles rahvateaduse professuuri Helsingis”. Pärast ametisse astumist kirjutas Manninen kirju eesti keeles oma väitekirja juhendajale Krohnile (SKS KIA 112:14:20, 112:14:24) ja sõbrale Tallgrenile (KK Coll. 230.6 > AMT 13. VIII 1922; 7. VIII 1923; 16. XI 1923). Esimene eestikeelne kirjutis „Üks Ruhno-neiu” avaldati 4. septembril 1922 Postimehes. Samuti kui teised soome külalisteadlased pidas Manninen loenguid etnograafia dotsendina eesti keeles (Rui 2001: 95, viide 31).

Manninen võttis tänuga vastu muuseumi korraldamise ja seejärel ülikoolis õpetamise ülesanded. Tal oli kolm eesmärki: Eesti Rahva Muuseumi kogude ja näituste korraldamine ja uuendamine, teaduslik uurimistöö välitööde ja muuseumikogude põhjal ning etnograafia eriala tegevuse organiseerimine ülikoolis (Talve 1992: 56–59; Öunapuu 2005: 305–316; Manninen 2005). Erinevalt Soome praktikast tõstis Manninen esile muuseumi ja ülikooli koostöö, luues sel kombel teaduslikku põhja nii muuseumi kui ka ülikooli tegevusele. Teadustöös oli kõige olulisem eesti rahvaelu uurimine võrdlevas perspektiivis ning levikukaartide koostamine. Manninen kujundas rahvusvahelisi teadusvõrgustikke, puutudes kokku nii muuseumide kui ka ülikoolide uurijatega Rootsis, Lätis, Leedus, Saksamaal, kuid ka Ungaris, Poolas, Tšehhis ja hiljem Balkani retkel.

Manninen kohanes hästi Tartu ülikooli- ja muuseumieluga. Muuseumi korraldamine ja näitused olid tema põhiline ülesanne (Talve 1992: 65). Eesti Rahva Muuseumi rahvateadusliku osakonna avamine oli verstapost ja tööloigu õnnestumise märk. Tee oli siiski konarlik. Mitmetes Tallgrenile saadetud kirjades kahtles Manninen, kas tema jõust piisab nõudliku ülesande täitmiseks. Vahel vaagis ta suurt

vastutust, nagu järgmistes lõikudes tsiteeritud kirjas, vahel töö rohkust („nii on tööd rohkem, kui jaksaks teha”), vahel oma tervise seatud piire (KK Coll. 230.6 > AMT 7. V 1927; 9. XII 1927).

Nüüd on see töö siis tehtud. Eesti rahvas kiidab Sind ja mina samuti, et usaldasid ülesande minule. Olin kergemeelne või lapsik, et julgesin töö vastu võtta. Eks ju, Sina kutsusid mind Eestisse rahvateaduslikke kogusid korraldama. See ei olnud muuseum, kes kutsus. Nii ütleb ka Taara-taat, aga ma ei kahetse hetkegi, et tulin Eestisse!! (KK Coll. 230.6 > AMT 19. XII 1927)

Kui Raadil avati 1927. aasta detsembris Eesti Rahva Muuseumi rahvateadusliku osakonna näitus, kirjutas Manninen kergendunult Tallgrenile:

Sinu südamlük kiri ja õnnitlus mõjusid virgutavalt nagu alati. Küll sul on usku ja inimesearmastust. Näed nii palju head minu raamatus ja – minus. Mis minusse puutub, võtan ühe Sinu adjektiividest omaks. Nimetad mind „targaks” – seda olen kutsunud olla, aga kas see on minu „süü”, et mul on südikus, mis ei luba jätta pooleli, enne kui on vältimatu. Juba pikemat aega olen tundnud selle vältimatuse lähenemist, aga olen „astla vastu takka üles löönud” – senimaani. Küllap oleks julgusega läinud veel mõni aeg, aga kui uni läheb ära, siis annab alla ka kõige isepäisem südikus. Oktoobris olin unepuuduse tõttu kõige väsinum. Magasin peaaegu iga öö rohtudega. Neid on katsetatud igasuguseid ja jõutud üsna tugevate annusteni. Nüüd on selle kandi pealt veidi järele andnud – vahest saatus tahtis, et saaksin muuseumi korraldamise lõpule viia ja andis selle tarbeks und ja ühes sellega jõudu. Minust oleks olnud muserdavalt alandav jätta pooleli, enne kui jõudsin oma esimesele sihile. Nüüd olen võitluses ülekaalus. Sellest alates, kui kunstnik [Anton] Starkopf sai valmis mannekeenide pead, olen olnud õnnelik. Tema töö kroonis minu tööd, mis muidu oleks jäänud tavalisele vaatajale tummaks. Nüüd on riietes elu. Veel kord ütlen, et pead tulid suurepäraselt välja. Need valati elavatelt inimestelt võetud maskide järgi. Oled küllap saanud kutse meie avamisele. Enda ja oma pere poolt kordan siin kutse kõige südamlikumalt üle ja kui tuleksid ja tooksid UTS-i [U. T. Sireliuse] endaga kaasa, oleksin teie ohvri-meelsusest liigutatud.

Aga tõepoolest – mul läks täiesti meelest, et praegu on talv ja jõulupakane. Nagu öeldud, olen nüüd jõudnud oma esimesele sihile. Tundub olevat tööindu ja elutahet. Aga minu kehv füüsis ei kannata. Jaanuari keskel jätan „kõik” ja andun 3–4 kuuks puhkusele. (Reisin, reisime. Lõunasse ja sealt põhja, kui kevad hakkab Soome hangedel sätendama. Tahaksin nii meelsasti elada, aga ei jaksa, enne kui saan jõudu. Sinna pehastus taas mu reis Venemaalegi! Aga ma naljalt ei alistunud, kuni viimaseni uskusin sellessegi. Direktor Bogdanoff tegutses minu heaks Moskvast ja ootamatult saabus Tallinna saatkonnast, ilma et oleksin oma taotlust uuendanud, teade, et minu viisataotlus on rahuldatud. Mul on küll piinlik, aga kõik tuleb kannatada väsimuse tõttu.)

On alles pikalt saanud seekord. Kurvad asjad, kas pole tõsi! Mind lohutab see, et sain oma muuseumi sel aastal valmis (s.o rahvateadusliku osakonna näituseruumid). Seetõttu ei ole mu meel murdunud, olgugi „raudjas” põdur. Jätkugu Sinule kuldset

tervist ja valmiva töö rõõmu kogu eluajaks. Ja rõõmu õpilastest! Palju oled minu peale lootnud – aitäh! Sinu õpilane Ilmari Manninen. (KK Coll. 230.6 > AMT 9. XII 1927)

Mannineni väljendatud väsimus oli seotud tema teise sihi, nimelt teadustööga. 1927. aastal ilmus trükist tema teos „Eesti rahvariiete ajalugu”, mille kohta sõber Tallgren (1927) kirjutas Helsingin Sanomates arvustuse ülistava pealkirjaga „Suurteos Viron kansanpukujen alalta” („Suurteos Eesti rahvariiete vallast”). Samal aastal kirjutas Manninen veel kolm artiklit üsna erinevatel teemadel: „Hannunvaakuna” („Silmusnelinurk”) Kalevalaseura aastaraamatu VII köitesse, „Jõululeibadest ja näärikakkudest Eestis” M. J. Eiseni 70. aasta sünnipäeva albumisse ja „Zur Ethnologie der Einbaumes” („Ühepuupaadi etnoloogiast”, Manninen 1927a) Tallgreni ja Sireliuse toimetatud Eurasia Septentrionalis Antiqua esimesse köitesse. Teaduslike tööde edenemisest informeeris ta pidevalt Tallgreni. Kuigi rahvusvaheliseks kavandatud sarja Eurasia Septentrionalis Antiqua teine toimetaja oli Sirelius, toetas Manninen väljaannet esimesest vihust alates kuni oma surmani nii artikleid kirjutades kui ka teisi valdkonna väljaandeid refereerides. („Õnnitlen sind sel puhul, et oled saanud raha „Euraasia” jaoks. Saagu sellest hiilgav valguse heitja teadusele! Heitku see oma kiired, otse või peegeldusena, Soome hõimu muinsuse saladustesse! – Nagu mainisin, minu artikkel valmib suve algul. Tahan nimelt ise käia üle vaatamas Ema-jõe ruhtesid ja neid pildistada.” KK Coll. 230.6 > AMT 25. II 1926). Teemasid ja arvustuste põhjendusi jagas ta Tallgrenile kirjutatud kirjades (KK Coll. 230.6 > AMT 7. V 1927; 19. X 1927; 19. XII 1927; 25. I 1928).

Mannineni kolmas siht oli ülikooliõpetuse korraldamine. Tartu Ülikooli etnograafia dotsendiks saamine eeldas arvamusi valdkonna asjatundjatelt. Manninen oli ise aktiivne ja palus arvamusi oma väitekirja juhendajatelt, Helsingi ülikooli rahvaluuleteaduse professorilt Krohnilt ja soome-ugri etnograafia professorilt Sireliuselt. (SKS KIA 112:14:22, 15. V 1924) Tartu Ülikoolist paluti arvamus arheoloogia professorilt Tallgrenilt ja rahvaluuleteaduse professoritelt Walter Andersonilt ja Matthias Johann Eisenilt (Luts 1996: 29).

Täna siiralt teie südamliku kirja ja arvamuse eest, mis saabusid enne teaduskonna koosolekut ja avaldasid mõju minu kasuks. Aitäh! Teaduskond tegi oma otsuse üksmeelselt, otsustades esitada minu etnograafia dotsendiks. Konsistoorium kiidab ilmselt ettepaneku heaks. Edastan – kui see veel sobib – konsistooriumile teie retsensiooni minu väitekirja kohta, mis saabus teaduskonna koosoleku järel. Aitäh retsensiooni eest. Sama postiga sain Sireliuse arvamuse. (SKS KIA 112:14: 23, 28. V 1924)

Manninen pidas oma avaloengu 16. oktoobril 1924 teemal „Etnograafia tegevuspiiridest ja sihtidest Eestis”. Ta jäi Tartu Ülikooli etnograafia dotsendiks kuni Eestist lahkumiseni, pidades loenguid etnoloogiast, eesti rahvariietetest, soome-ugri rahvastest ning nende kalastamis- ja jahiviisidest (Luts 1996: 31–32; Talve 1992: 62). Lisaks võrdlevale meetodile rõhutas Manninen kartograafilise meetodi tähtsust (Talve 1992: 64–65). Oma kirjades Tallgrenile edastas Manninen teateid hiljem eesti etnoloogide esimese põlvkonna moodustanud noorte üliõpilaste Eerik Laiu, Richard

Indreko, Helmi Kurriku, Gustav Ränga ja Ferdinand Leinbocki (aastast 1935 Lin-nus) õpingutest: „E. Laid ja Indreko teevad soome-ugri etnogr. osa *laudatur*’ile. Erik [*sic!*] oli õppinud väga hästi. Leinbock on nüüd siis ülikooli lõpetanud. Magistriks saab jaanuaris: magistritöö valmides.” (KK Coll. 230.6 > AMT 20. X 1926)

## Tagasipöördumine Soome

Kas Eesti aastad tähendasid tegutsemist ja samal ajal raske ülesande täitmist? Muu-seumi kogude ja näituste korraldamine, küsitluste ja publitseerimise alustamine tekitasid pingeid. Raskuste võitmine ja kohusetunne juhtisid Mannineni tegevust. Juhtnõör „läbi raskuste tähtede poole” paljastab pürgimuse aina parema ja jätkuva arengu poole: „*Per aspera ad astra!*” (KK Coll. 230.6 > AMT 10. X 1923). Kas tipp pidi tähendama nimelt tulevikus Soome asumist? Tartu Ülikoolil oli tarvis välis-maiseid, sealhulgas soome õppejõude, üksnes piiratud ajaks (Rui 2001: 59). Tagasi-pöördumine Soome kangastus Mannineni meeles, nagu ilmneb Kaarle Krohnile kirjutatust:

Tegelikule muuseumitööle jõudes ja Eesti ainese etnograafiaga tutvudes tunnen endi-sest suuremat vajadust pääseda välismaale. Ma pean tingimata nägema teiste maade muuseume! Olen innustunud, usun kindlalt reisi kasusse. Ilma paarikuise välismaa-reisita jääb minu areng juba järgmisel suvel kängu, ma ei ole Eesti jaoks nii pädev, kui tahaksin, ega küpse õigeks ajaks, et tegutseda soome etnograafia tööpõllul. Minule endale on reisi möödapääsmatus ja kasu nii selge, et olen juba peaaegu kindel, et saan 10 000 Soome margase stipendiumi sügisel Kordelini stipendiumide jaotuses. Nüüd on ju ka „tiitel”. Peale selle olen kindel, et Onu annab oma parima, et aidata kaasa soodsale otsusele minu taotluse kohta. Olete ehk isegi veel sihtasutuses, nii et kirjalik soovitus Teilt ei oleks kohane. Ma ei pea sobivaks paluda stipendiumi Eestist, sest olen siin ainult mõne aasta ja suurema osa oma tööst – ka siin tehtust – ohverdan Soomele. (SKS KIA 112:14:21, 2. VIII 1923)

Eesti Rahva Muuseumi rahvateadusliku näituse avamise järel uuris Manninen võimalusi tagasi pöörduda. Tallgren oli taas asjaga seotud ja võib arvata, et ta oli võtnud ühendust muinasteadusliku komiteega, kus Sirelius täitis riigiarheoloogi kohuseid ja etnograafia osakonna juhataja ametis olid vaheldumisi intendant Albert Hämäläinen ja amanuensis T. I. Itkonen, eelajaloo osakonna juhataja oli Julius Ailio ning ajaloo osakonna juhataja Juhani Rinne (MT 1932: 80). Juhani U. E. Lehto-nen (1972: 128) on juhtinud tähelepanu Tallgreni ja Sireliuse sõbralikele suhetele: nad olid kolleegid nii Helsingi ülikoolis kui ka muuseumis. Mannineni tänukiri Tallgrenile oli kindlasti põhjendatud ja selles kordas Manninen mõtet kodumaale tagasipöördumise olulisusest:

Võta vastu ka minu siiras tänu kogu meie vastu üles näidatud vaeva ja hoolitsuse eest! Äraütlemata rõõm täidab meele kõike seda kogedes. – Nii palju kui on kodumaale

kolimine olnud mulle elu küsimus, olen nüüd valmis võtma vastu saatuse käest seda, mida antakse, ja Sina, vääriline sõber, ei tohi oma meelt meie pärast vaevata, pead seda lubama! Viisin Sinu tervitused Toomemäele ja sõbralikud teated Rütlitele. Olen nende juures viimastel aegadel tihti käinud. Olen õppinud Mimmi Rütlist palju lugu pidama. Hakkan temast täitsa puudust tundma, kui siit lahkuda tuleb. Ta on olnud minu vastu nii emalikult hea.

Oleks küll tõesti tore jõuda sinna aastat alustama, aga nagu öeldud – otsus võetakse siin vastu ilma kurbuseta. – Mimmi Rütli rõõmustas juba eri kombel, kuidas A. M. T. muretsesine „Manninenide eest võib kord lõppeda, kui ta on meid õnnelikult Helsingi kaldale saanud!” Ole siis rõõmsa meelega, et „mured” lähenevad oma lõpule! Südamlikult tervitades I. M. (KK Coll. 230.6 > AMT 13. X 1928)

## Väljaspool kogemuskogukonda

### 1. juhtum. Rahvusmuuseumi etnograafia osakonna juhatajaks

Manninen hoidis ühendust Soomega eelkõige Tallgreni ja Krohni kaudu. Abi ja tuge oli ta vahel palunud ka Sireliuselt, kuigi see suhe jäi ühepoolseks. Teise viisina aitasid sidemeid kodumaaga tugevdada kaastööd ajakirjandusele: Manninen avaldas usinalt artikleid nii Eesti kui ka Karjala teemal ajakirjades ja päevalehtedes ka Eestis viibimise ajal.<sup>7</sup> Suomen Museo, Kalevalaseura aastaraamat ja Eurasia Septentrionalis Antiqua avaldasid korduvalt Mannineni kirjutisi esemeuurimisest. Muinasmälestiste ühingu sekretär Itkonen oli ajakirja Suomen Museo toimetaja ja palus mitmel puhul Manninenilt kaastöid. Ühendus Itkoneniga püsis ka seoses Eesti Rahva Muuseumi kogudega. Itkonen vahendas muuseumi kogudesse oma venna, jurist Lauri Itkoneni hangitud saami esemeid (ERM Arh 1927–1929 T. Itkonen > IM 90, 192, 196, 201, 424, 433). Soome Muinasmälestiste Ühingu teenekaks liikmeks (sm *työjäsen*) valiti Manninen 1925. aastal ja samal aastal pidas ta seltsi koosolekul ettekande eesti õllekannudest (Itkonen 1925: 77–78).

Pärast oma ülesannete täitmist soovis Manninen kodumaale tagasi pöörduda. See ei olnud siiski iseenesestmõistetav ega lihtne. Helsingi ülikool ja muinasteaduslik komitee, mille alla Soome rahvusmuuseum kuulus, moodustasid oma kogukonna. Eesti aastate jooksul jagas Manninen oma argi- ja pidupäevi eesti kolleegide ja sealsete tudengitega. Ta pidi kohanema ja õppis ära eesti seltskonnas valitsenud tavad. Mannineni sidusid ühised probleemid ja õnnestumised töös kogude ja näitustega ning ülikooli juhtkogudes. Ta integreerus, kasutades eesti keelt suhtlusvahendi ja

<sup>7</sup> Manninen tutvustas Eesti Rahva Muuseumi tegevust ajakirjas Suomen Museo (Manninen 1923a). Laiemale auditooriumile pani ta kokku vastava tutvustuse ajalehes Uusi Suomi (Manninen 1923b). Välitöökogemuste põhjal rääkis Manninen (1924a, 1924b) Setomaast ehk „Eesti Karjalast”. Kihnu retke tulemuste tutvustus järgnes aastal 1925 (Manninen 1925) ja selle järel käsitlesid kirjutised taas avatud Eesti Rahva Muuseumi (Manninen 1927b), rahvariideid (Manninen 1928) ja rahvakunsti (Manninen 1929b).

oma publikatsioonide keelena ning osaledes kohalikus seltskonnaelus ja ühingute tegevuses.

1928. aastal kandideeris Manninen Soome rahvusmuuseumi etnograafia osakonna juhataja ametisse, teine kandidaat oli Itkonen (Muinaistieteellinen toimikunta 1928a). Kandidaatide kohta arvamuse andjaid oli kaks. Üks neist oli Albert Hämäläinen ja Sirelius pidi olema teine. Õpetaja ja mentor Sirelius vaikis ja Manninen oli selle pärast põhjendatult mures (KK Coll. 230.6 > AMT 13. X 1928). Sirelius oli sel ajal soome etnograafia autoriteet ja rahvusvaheliselt hinnatud teadlane (Lehtonen 1972: 109–111). 1928. aasta oli Sireliuse jaoks kiire: ta täitis 1. aprillini riigiarheoloogi kohuseid ja seejärel tegutses professorina. Samal ajal maalis Akseli Gallén-Kallela rahvusmuuseumi freskosid, mida Sirelius innukalt jälgis. Sirelius osales veel kolmandal soome-ugri kultuurikongressil Budapestis 10.–15. juunil, pidades ettekande soome etnograafiast (Johdanto 1931: 5; Sirelius 1931). Augustis ja septembris oli ta haiguspuhkusel. Kas see võib olla põhjus, miks Sirelius jättis esitamata arvamuse osakonnajuhataja valimisel? Olukord oli vastuoluline. Sirelius hindas Mannineni rahvariiete ja ehitiste uurijana (Sirelius 1931: 151–152). Võib üksnes oletada, kas Sirelius oli solidaarne oma kolleegi Itkoneniga, kellega tal oli ühiseid argikogemusi rahvusmuuseumi etnograafia osakonnas.

Muinasteadusliku komitee ja rahvusmuuseumi kogukonna liikmed moodustasid oma ringkonna, mida võib kutsuda kogemuskogukonnaks. Ella Viitaniemi (2019: 76) määratluse järgi moodustub kogemuskogukond „ühistest kogemustest teatud ühiskondlikus ja sotsiaalses olukorras. Igal indiviidil on isiklikke, üksi või koos kogetud elamusi, mida sõnastatakse ja tõlgendatakse teatud kontekstis. Nendest koos tõlgendatud ja ühistest elamustest ning kogemustest moodustuvad kogemuskogukonnad.” Indiviidid võib oma elukaare jooksul osaleda paljudes kogemuskogukondades (Viitaniemi 2019: 77). Eestis oli Manninen eesti muuseumi- ja ülikoolikogukonna osaline. Siirdumine teise sotsiaalsesse rühma Soomes eeldas taas koos elatud mälestusi, mida tal ei olnud. Kogemuskogukondi uurinud antropoloog Liisa Malkki on järeldanud, et kui kogemus osutus väljaspoolsele võõraks, jäi kogukond suletuks (Malkki 2012: 161–163; vt ka Nevala 2019: 400). Manninenile tundus, et ta oli rahvusmuuseumi töötajatele võõras – kuidas olekski võinud teda ametisse võtta?

Teade amanuensis Itkoneni valimisest tuli kahest allikast. Ajalehest Uusi Suomi sai Manninen lugeda: „Muinasteadusliku komitee etnograafia osakonna juhataja ametisse kandideerisid doktorid T. I. Itkonen ja I. Manninen, ja komitee on otsustanud ameti täitmise kohta riiginõukogule antud arvamuses asetada esimesele kohale dr Itkoneni ja teisele dr Mannineni” (Muinaistieteellinen toimikunta 1928b). Lisaks oli Tallgren arvatavasti andnud teada otsusest kirja teel, nagu nähtub Mannineni kirjavastusest.

Kallis sõber! Täna tuli sinu kiri. Tulemus ei olnud ootamatu. Olin valmistunud kõigeks. Kui kuulsin, et Hämäläinenilt on palutud arvamust, olin kindel, et ta kaldub Itkoneni poole. Ja et ka Meinander ja [Onni] Tarjanne on pooldanud Itkoneni, on loomulik ja inimlik. Itkoneni tuntakse, mind mitte, olen kaugel. Itkonen ja Meinander näevad teineteist iga päev. Sellest kasvab sümpaatiat; kui põhjust antipaatiaks

ei ole. Sellised sümpaatiad ja antipaatiad tähendavad palju, eriti kui puudub täielik valdkondade tundmine; need võivad mõjutada alateadlikultki. (KK Coll. 230.6 > AMT 2. XI 1928 / 2. X 1928)

Manninenile tundus muinasteadusliku komitee lahendus loomulik. Tööelu ühised ülesanded ja toimetused tugevdasid uurijatevahelisi suhteid. Itkonen kuulus muinasteadusliku komitee töötajate hulka, niisamuti nagu arvamuse andja intendant Hämäläinen. Neil oli lähedane suhe etnograafia osakonna juhataja Sireliusega. Itkonen osales muu hulgas soome-ugri püsinäituse ettevalmistustöodes ja korraldas koos Sireliuse ja Sakari Pälisiga suusanäituse 1926. aasta kevadel (Lehtonen 1972: 114–115, 180). Itkonen tegi igal aastal välitöid koos muuseumi teiste amanuensistega. Soome teaduskogukonna võrgustik põhines vaikselt teadmisel, mida Manninenil ei olnud. Osalemine seltside tegevuses oli teine ühendav tegur. Kui Manninen osales Eestis EYS Veljesto (nt 15. XI 1923, KK Coll. 230.6 > AMT 16. XI 1923) ja Õpetatud Eesti Seltsi (nt 4. V 1927, KK Coll. 230.6 > AMT 7. V 1927) koosolekutel Tartus, siis Sirelius oli aastatel 1901–1919 Soome-Ugri Seltsi juhtkonnas raamatukoguhoidja ja tema mantlipärija oli Itkonen (Salminen 2008: 257). Sirelius oli Soome Muinasmälestiste Ühingu esimees aastatel 1922–1929 ja samal ajal oli seltsi sekretär T. I. Itkonen. Kalevalaseura juhtkonnas oli Itkonen aastatel 1919–1929 koos Sireliuse, Pälisi, Tallgreni ja Hämäläinena (Kalleinen 2011: 41–42). Hämäläinen osales aktiivselt muuseumiliidu tegevuses ja oli selle sekretär aastatel 1926–1929. Ta korraldas kaks korda maakonnamuuseumidele muuseumikursusi, mille lektorite hulgas olid lisaks Sireliusele ka Itkonen ja Vahter (Vilkuna 1998: 62).

Vastupidiselt esialgsele teatele valiti osakonna juhatajaks Manninen (MT 1932: 81). Taru Manninen viitas oma kirjas Tallgreni ja Ailio arvamusele, mis toetasid Mannineni (KK Coll. 230.6 > AMT 2. XI 1928 / 2. X 1928). Valimist võis mõjutada lugupidamine Tallgreni vastu mõlemal pool lahte ja Ailio mõjuvõim riigiarheoloogi ja poliitikuna. Väljaspool kogemuskogukonda liikus Manninen õhukesel jään. Muinasteadusliku komitee lõplik otsus võis olla üllatav nii Manninenile kui ka Itkonenile.

Tekib küsimus, kuidas muinasteadusliku komitee lõplik otsus valida Manninen mõjutas Mannineni ja Itkoneni suhteid. Itkonen austas Mannineni tohutut tööd Eesti Rahva Muuseumis ja tema suurt teaduslikku toodangut. Saami kogusid puudutavate kirjade toon on vennalik ja Itkonenile omaselt humoorikas. „Suuremad kirjatööd on mul siin nagu seisakul, trein vaid väikesi laastukesi. Sina tundud endisel viisil töötavat äie auruga ja hoidvat Eesti trükikodasid rakk. Pea ainult meeles, et selle kõrvalt tuleks jõudsalt süüa ja magada.” (ERM Arh 1927–1929: 424 > IM 24. XI 1927) Oma järelehüüetes Itkonenile rõhutasid professor Niilo Valonen (1968) ja Soome muuseumiameti intendant Martti Linkola lisaks asjatundlikkusele tema taktitunnet ja head tahet, milles puudus võistlustahe. „Tema vaimsesse vormi kuulunud peenetundelisus, hillitsetud sarkasm ja suhtelisuse tunnetamisega toonitatud „väljaspoole” hoidsid ta eemal igasugusest akadeemilisest kelkimisest” (Linkola 1991: 117). Mannineni iseloomustasid peaaegu samade sõnadega Tallgren ja Äyräpää: „Ilmari Manninenil oli sirgjooneline, loomulik ja tasane loomus” (Tallgren 1936: 4;

Äyräpää 1935: 4). Kollegiaalne suhe ei tundunud pragunevat hoolimata vastasseisust osakonnajuhataja valimisel. Kui Manninen oli välismaal aastatel 1934–1935, täitis Itkonen etnograafia osakonna juhataja ülesandeid ja andis teada nii eelarve eraldiste kasutamisest kui ka personali muutustest osakonnas.

## 2. juhtum. Soome-ugri etnograafia dotsendiks saamine Helsingi ülikoolis

Manninenil oli kindel kava kodumaale tagasi pöörduda. Kuna amet muinas-teaduslikus komitees oli tundunud saavutamatu unistuseks, uuris ta juba 1928. aastal võimalust saada Helsingi ülikooli dotsendiks (KK Coll. 230.6 > AMT 2. XI 1928 / 2. X 1928).

Pärast Sireliuse surma täitis soome-ugri etnograafia professori kohuseid Tallgren. Muinasteadusliku komitee loal taotles Manninen 7. septembril 1929 dotsentuuri Helsingi ülikoolis. Asja arutati ajaloo ja keeleteaduse osakonna koosolekul 9. oktoobril. (HY-Arkki, KVA III, 1929, 148–289, Ea 11, 9. X 1929 § 11). Professor Yrjö Wichmann toetas Mannineni taotlust, rõhutades, et suurem osa Mannineni teaduslikest publikatsioonidest kuulub ainelise kultuuri valda. Ta pidas peateoseks eesti rahvariiede ajalugu ja veel oluliseks uurimusi ehitiste kohta ning rahvakunsti käsitlevaid monograafiaid. Oma arvamuse lõpul juhtis ta tähelepanu Mannineni tegevusele Eesti Rahva Muuseumis ja Tartu Ülikoolis. Professor Tallgren tõstis esile Mannineni teedrajavat tööd ja laiahaardelist organiseerimisvõimet eeldavat tegevust Eestis. Samuti kui Wichmann pidas ta Mannineni keskseks teoseks eesti rahvariiede ajalugu, kuid andis ka ülevaate Mannineni varasemast Karjalat puudutavast mitmekülgsest uurimistööst. Tallgren märkis lõpuks Mannineni dotsenditööd Tartu Ülikoolis ja tema võimet kasvatada uut uurijate põlvkonda. Manninen pidas oma prooviloengu soome-ugri rahvaste algelisest toidumajandusest ja see kiideti heaks. (HY-Arkki, KVA III, 1929, 148–289, Ea 11, 31. X 1929, 295/1929)

Dotsendina jõudis Manninen kaks aastat täita etnograafia professori kohuseid. Samuti kui Sirelius pidas ta loenguid soome-ugri etnograafiast soome keele ja kirjanduse üliõpilastele. 1930. aastast alates eemaldus Manninen Sireliuse pärandist ja hakkas pidama loenguid eesti etnograafiast, keskendudes ainelisele kultuurile. Kesk- sed teemad olid eesti rahvariided ja rahvapärane ehituskunst. 1932.–1933. õppeaastal oli uueks teemaks rahvapärane haiguste käsitus (Ohjelma 1931: 29, 1932: 28, 1933: 29).

## 3. juhtum. Soome-ugri etnograafia professor

Soome-ugri etnograafia professori ameti valdkonda kuulus „esmajoones soome-ugri rahvaste aeline kultuur ning tavad, niivõrd kui neid ei ole tarvis lugeda rahva- luulesse või rahvausku kuuluvateks” (Lehtonen 1972: 105).

Rahvusaate toel asutati Helsingi ülikoolis uued professuurid: soome-ugri etnograafia (aastal 1921), Soome ja Põhjamaade arheoloogia (1921) ning Soome ajalugu (1930) (Michelsen 2002: 157). Etnograafia oli alul kuulunud soome keele ja

kirjanduse õppetooli alla. Soome-ugri etnograafia professori ametikoha profiil sobitati Sireliuse uurimisainega ja ühtlasi jäeti selle piiridest välja rahvaluule uurimine, et Kaarle Krohn oma professuuri ei kaotaks (Sääskilahti 1997: 15). Sirelius oleks eelistanud õppetooli nimetuseks „soome-ugri ja võrdlev etnograafia”, kuid siiski jäeti „võrdlev” toonase haridusministeeriumi ettepanekul nimetusest välja. Nina Sääskilahti (1997: 14) tõdeb, et teaduspoliitika üldine suund võib mõjutada otsuseid kollektiivsete teaduskogukondade ja üksikisikute teaduslikes uuringutes. Olulisimaks peeti soome kultuuri uurimist (Sääskilahti 1997: 16, viide 7).

Soome-ugri etnograafia dotsendina täitis Manninen professori kohuseid pärast Sireliuse surma muinasteadusliku komitee loal oma etnograafia osakonna juhataja ülesannete kõrvalt. Albert Hämäläinen oli niisamuti soome-ugri etnograafia dotsent ja muinasteadusliku komitee intendant. Professori ametikoha konkurss kuulutati välja 22. oktoobril 1929. Kandidaatide Hämäläineni ja Mannineni sobivuse hindamise protsess kestis rohkem kui aasta ning see lõppes Hämäläineni ametisse määramisega 24. oktoobril 1931.

Helsingi ülikooli ajaloo ja keeleteaduse komitee liikmed vaagisid koosolekult koosolekule kandidaatide teadustöid ja sobivust professori ametisse. Kuigi Manninen oli professori kohuseid täitnud, ei kuulunud selle töö hindamine otsustajate ülesannete hulka.

Hindajateks valiti soome-ugri usundi uurimise dotsent ja sotsioloogia professor Uno Harva (aastani 1927 Holmberg) Turu ülikoolist, Helsingi ülikooli Põhjamaade kultuuriloo dotsent ja Åbo Akademi Põhjamaade kultuuriloo ja rahvakultuuri uurimise (rts *nordisk kulturhistoria och folklivsforskning*) õppetooli hoidja Gabriel Nikander ning amanuenssis Itkonen Helsingist. Tallgren saatis samuti oma arvamuse teaduskonna komitee esindajana. Mõlema kandidaadi väitekirja osutus probleemseks. Mannineni rahvapäraseid ravikombeid puudutava töö kohta tõdeti, et see jääb valdkonna piiridest välja, kuna kuuluvat usundiuurimisse. Hämäläineni väitekirjas nähti nõrkusi, kuigi teema – mordvalaste, maride ja udmurtide pulmakombed – leiti rahvakombeid tutvustavana etnograafia valdkonda sobivaks. Vastamisi oli kaks tugevat arvamust. Itkonen hindas Hämäläineni teadustööd märkimisväärselt kõrgetasemeliseks. Tallgren omakorda asus Mannineni poolele kandidaadi analüütilise ja organisatoorse võimekuse ning mitmekülgse teadustöö tõttu. Komitee tõstis esile Hämäläineni teaduslikku pädevust. Tallgren, idamaade kirjanduse professor ning ajaloo ja keeleteaduse osakonna dekaan Knut Tallqvist ja neile lisaks üldajaloo professor Gabriel Rein avaldasid kahtlusi peamiselt Hämäläineni pedagoogiliste võimete kohta.

Komitee liikmete põhjendusi ja mõlema kandidaadi kaebekirju lugedes tundub, et Hämäläineni juures hinnati teadustööd ning Mannineni juures seevastu Tallgreni rõhutatud tegutsemist. Etnograafia oli oluline tegur noore vabariigi soomluse määramises. Ülikooli juhtkonnas oli esikohal kakskeelse Soome kui tsiviliseeritud riigi idee. Suhteid läänega peeti olulisemaks kui kultuurisidemeid Eesti või Ungariga. Samal ajal toetasid noored ehk üliõpilaskond ülikooli täielikku soomestamist ja „soome rahvusriiki”, nagu nägi ette aastal 1922 asutatud Akadeemilise Karjala Seltsi (AKS) ideoloogia. (Klinge 1978: 97; Klinge jt 1990: 54–55, 69, 71) Ajaloolane Toivo

Nygård (1978: 192) on tõdenud, et ajavahemikul 1929–1932 sai üldiseks viitamine AKS-i algupärasele programmile: Suur-Soome teostamisele riiklike lepingute ja kultuurisidemete abil. Kunstiajaloolane Timo Huusko (2023: 33) on arvanud, et „soomlaste Eesti-huviga segunes Helsingi ülikoolis 1920. aastate lõpul ka Suur-Soome ideoloogia, milles Soomest lähtudes sooviti määratleda lähedaste oletatud sugulasrahvaste, isegi Eesti, kuulumine Soome juhitud kultuurilisse ja poliitilisse tervikusse”. Hõimuaate toetaja folklorist Elsa Enäjärvi-Haavio sõnastas selgelt Eesti teadusliku positsiooni Soome vaatenurgast: võrdväärse koha asemel pidas ta Eestit vastavalt Suur-Soome aatele „oluliseks lisanduseks Soome jõule” (Enäjärvi 1929: 78; vt ka Huusko 2023: 36).

Wichmann ja Tallgren olid kursis Eesti ja sealse teaduseluga. Suurele osale komitee liikmetest oli Eesti ja eesti kultuur võõras või poliitiliselt negatiivse värvinguga. Soome roll oli suure venna oma ja ühtlasi ilmnas üleolek ning tundmatu kultuuri halvustamine. Soomlaste Eestit alavääristavast suhtumisest on rääkinud ka Tartu Ülikooli pikaajaline õppejõud (1919–1928), ajaloolane Arno Rafael Cederberg:

Võib märgata, et Eesti ja eriti Tartu Ülikool on väga hea meelega soovinud luua suhteid soomlaste ja Soome teadusega, aga tuleb ka mõõnda, et Soome ja soomlased ei ole selles suhtes võib-olla teinud kõike, mida vähemalt meie, Eesti sõbrad, oleksime oodanud. Ja kas ma eksin, kui arvan olevat tähele pannud, et siin kõigist kaunitest sõnadest hoolimata suhtutakse mõnevõrra ükskõikselt eestlastesse ja arvatavasti ka eestlaste teaduslikku tegevusse. Taban ehk märki, kui ütlen, et Rootsi ja rootslased on viimasel ajal näidanud üles palju suuremat huvi eestlaste vastu kui soomlased. (Suomalaiset tieteilijät Tarton yliopistossa 1928)

Seppo Zetterbergi (2004: 64–65) iseloomustuse järgi olid ametlikud suhted 1930. aastatel jahedad ja neil oli isekuse värving. Hõõrumist tekitasid muu hulgas sala-piiritusevedu ja soomlaste Saksa-sümpaatiad. Kari Alenius (1997: 24, 2002: 56, 58) on rõhutanud, et Soome ja Eesti suhe ei põhinenud võrdsusel. Eesti keelde võeti soome laensõnu ja soome kirjandust tõlgiti eesti keelde, aga mitte vastupidi. 1920. aastatest alates tõusis esile Soome majanduslik tugevus ja ühtlasi üleolek, mille kõrvalsaadus oli kultuuriline kolonisatsioon.

Teaduspoliitika võis kaude mõjutada ka etnograafia uurimisvälja, mis oli pärast Venemaa piiride sulgumist muutuste järgus. Väli liikus Soome, Eesti ja eesti-uuringud jäid sellest väljapoole. Mannineni teadustöö raskuspunktid olid Eesti ja Karjala. Hämäläineni uurimisväljaks olid Venemaal elavad mordvalased, marid ja udmurdid ning piiri sulgumise järel metsasoomlased ja Kesk-Soome. Kas võis olla küsimus ida ja lääne vastandamises? Kas oleks liiga julge väita, et 1930. aastate teaduspoliitiline hoiak võis varjatuna viia Hämäläineni soosimiseni? Mainitagu huvitava näitena, et muinasmälestiste ühingu kunstiajalooliste uurimisretkede eesmärk oli näidata Soome ühendusi läänega (Valkeapää 2020: 225).

Komitee liikmete esitatud arvamustest nähtub, et Mannineni ja Hämäläineni vahe jäi juuspeeneks. Negatiivne arvamus Eesti kohta ja probleemne suhtumine

Ida-Karjalasse võis avaldada varjatud mõju. Teine huvitav seik puudutab professori ameti sisu. Soomes oli suurem kaal teaduslikel teenetel, Eesti ülikoolis hinnati ka pedagoogilisi oskusi. Mannineni võimeid õppejõuna tunnustati, aga siiski ei peetud neid oluliseks – teaduslik usutavus kaalus rohkem. Cederbergi hinnangul oli Tartu Ülikoolis oluline pedagoogiline väärtus, mis põhines professori ja üliõpilase omavahelisel suhtlusel (Suomalaiset tieteilijät Tarton yliopistossa 1928). Mannineni tegevus Eestis ja tema panus Soome rahvusmuuseumi etnograafia osakonna juhatajana näib olevat pärinud tunnustust. Paistab, et eesti rahvakultuuri teaduslik uurimine seevastu ei saanud selles valguses samasugust heakskiitu.

## Uurija positsioon

Uurimisobjektide mitmekesisus määrab ühtlasi uurimisväljad. Nagu Outi Fingerroos ja Jukka Jouhki (2018: 79) märgivad, „uurimisobjekti valikut ei piira aeg ega koht”. Mannineni uurimisobjektid varieerusid ajaloost rahvamajanduseni, usundist esem uurimiseni. Esimene uurimisväli oli sünnikoht ehk Põhja-Karjala ning Karjala laiemas mõttes, sealhulgas Aunuse ja Valge mere Karjala. Teine väli oli Eestis. Kolmas füüsiline väli oli Soomes, ameti pärast kõigepealt Naantalis ja hiljem rahvusmuuseumi etnograafia osakonna juhatajana Lääne- ja Põhja-Soomes.

Peale ette võetud välitööde oli veel neljas väli, kujutletav soome-ugri rahvaste väli, mis oli Manninenile kättesaadav ainult esemete, muuseumikogude kujul. Välja võib määratleda kui materjalidest moodustuvat ruumi, mis on pigem abstraktne kui füüsiline koht (Marcus 2007: 1130–1131; Hämeenaho, Koskinen-Koivisto 2018: 12–13). Omaenda välitööde juurde saab alati tagasi pöörduda: märkmed ja fotod või muu visuaalne materjal teeb võimalikuks interaktsioone uuesti üle vaadata ja tõlgendada. Seevastu muuseumikogudest moodustunud väli põhineb teiste inimeste hinnangutel ja tähelepanekutel, sest füüsiline väli ise oli näiteks Manninenile kättesaamatu. Sellegipoolest põhinevad muuseumides leiduvad materjalid, nagu muudki arhiiviallikad, uurijate tähelepanekutel ja selgitustel ja nii sobisid need Manninenile uurimisväljaks. Mannineni soome-ugri väli vastas suurel määral Fingerroosi ja Jouhki (2018: 83) pakutud määratlusele, milles nähakse välja uurimismaterjalide vahelise dialoogi ja protsessina (vt ka Kotilainen 2018).

Kahe maailmasõja vahelisel ajal oli olulisim soome etnograafia uurimine: väli liikus laialt soome-ugri rahvaste asualalt kodumaale. Selles valguses ei osutunud eesti teemade uurimine Soomes huvitavaks. Teaduspoliitilist otsust mõjutasid ülikooli eesmärgid soomluse kantsina. 1930. aastatel edendati tugevalt soome keele positsiooni ülikoolis. Nagu Martti Haavio ja Elsa Enäjärvi-Haavio näitasid, ei olnud Eestil mõjukat rolli Suur-Soomes aates. Üleolev roll oli omaks võetud ning seda nähti nii tugevana, et isegi ajalehed Ylioppilaslehti ja Ilkka kritiseerisid soomlaste kolonialistlikku hoiakut oma vennasrahva vastu. Nii Soomes kui ka Eestis väljendatud arvamustes esines samuti kriitikat selle kohta, et Soomes kiputi suhtuma Eestisse „vanema venna” eestkostega. (Klinge 1978: 192; Ylioppilaat ja poliitikka 1934; Pohjois-pohjalainen osakunta 1934)

Soome etnograafia väljal mindi Mannineni Eesti-teemalistest uurimustest mööda kui üksikisiku tegevusest. Soome-ugri etnograafia uurimiseõuetele Eesti-teemalisi uurimusi vastavaks ei peetud. Hämäläinen õigustas professorina soome-ugri etnograafiat (Hämäläinen 1933: 14–18). Manninen (1934: 1) seevastu ütles lahti soome-ugri rahvaste ühisest kultuuripärandist. Rahvusemuuseumi etnograafia osakonna juhatajana juhtis Manninen valdkonda Eesti kogemustest tuttava tegevuse kaudu. 1929. aastal avas ta muuseumis eesti rahvakunsti ja 1931. aastal ungari näituse. Manninen sai Soome-Ugri Seltsi ja Soome teaduste akadeemia liikmeks ning pidas mõlemas ettekande. Aastal 1932 avaldati tema kirjutis karjala esemekultuurist esinduslikus kogumikus „Karjalan kirja” („Karjala raamat”). Järgmisel aastal tuli trükist eesti esemekultuuri uurimuse „Die Sachkultur Estlands” („Eesti esemekultuur”) teine osa. Tema viimaseks suurtööks jäi sarja „Suomen suku” kolmas köide (1934), kuhu Manninen kirjutas ülevaated soome-ugri rahvaste riietest. Uue valdkonna hõlvamisena terendas ornamendiuurimine, mis jäi siiski pooleli varase surma tõttu. Äyräpää (1935: 3) sõnad tabasid märki: „Võimalused teha tööd meie idapoolsete hõimurahvaste hulgas olid muutunud märgatavalt ahtamaks. Aga ainulaadne võimalus pühenduda eesti rahvapärasele kultuurile pakkus talle uue, veel vähe küntud ja ootamatult viljakaks osutava tööpõllu.” Ilmari Manninen lunastas endale koha soome etnograafias. Ta oli eesti etnograafia väljal teerajaja ja võttis kartmatult vastu uusi avanevaid võimalusi metoodiliselt ja inimlikult.

Soomekeelsest käsikirjast tõlkinud  
OTT HEINAPUU

## ARHIIVIALLIKAD

### ERM Arh = Eesti Rahva Muuseumi arhiiv

Eesti Rahva Muuseum, sissetulnud kirjad 1927–1929.

### HY-Arkki = Helsingin yliopiston keskusarkisto (Helsingi ülikooli keskarhiiv)

KVA III Ea 17 Hist.-kielietiet. osasto Ehdollepano 2.5.1931 § 8.

### KK = Kansalliskirjasto (Soome rahvusraamatukogu)

Coll. 230.6 A. M. Tallgrenin (AMT) kirjeenvaihto. Saapuneeet kirjeet. Ilmari Manninen > A. M. Tallgren.

### SKS KIA = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelma (Soome Kirjanduse Seltsi kirjanduse ja kultuuriloo kogu)

Kirjekokoelmat, Kaarle Krohnin arkisto 112: 14:1–29.

### Taru Mannineni eraarhiiv

Kirjad Ilmari Manninenile 1934–1935.

## KIRJANDUS

Ahtiainen, Pekka; Tervonen, Jukka 1996. Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaiseen historiankirjoitukseen. (Käsikirjoja 17:1.) Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

- Alenius, Kari 1997.** Veljeskansojen kahdet kasvot. Naapurimaa-kuva. – Virallista politiikkaa, epävirallista kanssakäymistä. Suomen ja Viron suhteiden käännekohtia 1860–1991. Toim Heikki Roiko-Jokela. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy, lk 13–30.
- Alenius, Kari 2002.** The images of neighbours: Estonians and their neighbours. Tlk Markku Niskanen, Karen Niskanen. – Looking at the Other – Historical Study of Images in Theory and Practise. (Acta Universitatis Ouluensis, B Humaniora 42.) Toim K. Alenius, Olavi K. Fält, Seija Jalagin. Oulu: Oulun yliopisto, lk 53–72.
- Enäjärvi, Elsa 1929.** Ei enää haaveiluja, vaan tekoja. Eestiläisen taidenäyttelyn aikaan. – Nuori Voima, kd 21, nr 3–4, lk 77–78.
- Fingerroos, Outi; Jouhki, Jukka 2018.** Etnologinen kenttätö ja tutkimus: metodin monimuotoisuuden pohdintaa ja esimerkkitapauksia. – Moniulotteinen etnografia. (Ethnos-toimite 17.) 2. tr. Toim Pilvi Hämeenaho, Eerika Koskinen-Koivisto. Helsinki: Ethnos ry, lk 79–108.
- H. F–s 1919.** Viron näyttely Kansallismuseossa. – Uusi Suomi 22. I, lk 6.
- Hirsjärvi, Auvo 1957.** Veröffentlichungen von Ilmari Manninen. – Kansatieteellinen arkisto 13. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys, lk 179–190.
- Huusko, Timo 2023.** Suomen sillan rakentajat ja hävittäjät. Heimoaate, kulttuurimorfologiat ja 'eurooppalaisuus' Viron taiteen näyttelyn kontekstissa vuosina 1929–1930. – Kuvia lähellä. Taidehistoriallisia tulkintoja ja tutkimusasetteita. (Taidehistoriallisia tutkimuksia 53.) Peatoim Anna Ripatti. Helsinki: Taidehistorian Seura, lk 32–46.  
<https://doi.org/10.23995/ths.673.c1178>
- Hämeenaho, Pilvi; Koskinen-Koivisto, Eerika 2018.** Etnografian ulottuvuudet ja mahdollisuudet. – Moniulotteinen etnografia. (Ethnos-toimite 17.) 2. tr. Toim P. Hämeenaho, E. Koskinen-Koivisto. Helsinki: Ethnos ry, lk 7–31.
- Hämäläinen, Albert 1933.** Suomalaisen-ugrilaisen kansatieteen alasta ja tehtävästä. Esitelmä virkaanastujaisissa 3.2.1932. – Kalevalaseuran vuosikirja, kd 13, lk 7–21.
- Itkonen, T[oi]vo Immanuel 1925.** Suomen Muinaismuistoyhdistyksen vuosikertomus toimivuodelta 7.5.1924–7.5.1925. – Suomen Museo, kd 32, lk 76–78.
- Johdanto 1931** = Fennougrica III. Suomalais-ugrilainen kulttuurikongressi. Soome-ugri hariduskongress. Finnugor közművelődési kongresszus. Budapest: Franklin-társulat nyomdaja, lk 3–8.
- Kalleinen, Kristiina 2011.** Kansallisen tieteen ja taiteen puolesta. Kalevalaseura 1911–2011. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1307.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kalevalaseura.
- Karjahärm, Toomas 1997.** Venäjän varjossa Suomi ja Viro Venäjän naapureina. – Virallista politiikkaa, epävirallista kanssakäymistä. Suomen ja Viron suhteiden käännekohtia 1860–1991. Toim Heikki Roiko-Jokela. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy, lk 31–62.
- Kettunen, Lauri 1948.** Tieteen matkamiehen uusia elämyksiä. Murrosvuodet 1918–1924. Helsinki: WSOY.
- Klinge, Matti 1978.** Itsenäisen Suomen ylioppilaat. Ylioppilaskunnan historia. 4. kd. 1917–1960. Helsinki: Helsingin yliopiston ylioppilaskunta, Gaudeamus.
- Klinge, Matti; Knapas, Rainer; Leikola, Anto; Strömberg, John 1990.** Helsingin yliopisto 1640–1990. 3. kd. Helsingin yliopisto 1917–1990. Helsinki: Otava.

- Kotilainen, Sofia 2018.** Monikerroksisten muistelu- ja tallennusprosessien vaikutus muistitiedon tulkintaan etnografisessa historian tutkimuksessa. – Moniulotteinen etnografia. (Ethnos-toimite 17.) 2. tr. Toim Pilvi Hämeenaho, Eerika Koskinen-Koivisto. Helsinki: Ethnos ry, lk 153–181.
- Lehtinen, Ildikó 1996.** „Kirjoittamaton päiväkirja”. Ilmari Mannisen Unkarin matka syksyllä 1934. – Suomen Museo, kd 103, lk 119–166.
- Lehtonen, Juhani U. E. 1972.** U. T. Sirelius ja kansatiede. (Kansatieteellinen arkisto 23.) Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Linkola, Martti 1991.** T. I. Itkonen 1891–1968. – Suomen Museo, kd 98, lk 117–120.
- Luts, Arved 1996.** Ilmari Manninen Tartu Ülikooli õppejõuna. – Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLI. Peatoim Heiki Pärdi. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 25–39.
- Malkki, Liisa 2012.** Kulttuuri, paikka ja muuttoliike. Toim Laura Huttunen. Tampere: Vastapaino.
- Manninen, Ilmari 1918.** Suomen ja Venäjän välisen rajan historiaa. – Valvoja, kd 38, nr 9–10, lk 423–433.
- Manninen, Ilmari 1920.** Naantalin museo. – Suomen maaseutumuseoita. (Kotiseutu 11.) Toim Aarne Michaël Tallgren, Erik Anton Virtanen. Jyväskylä: Gummerus, lk 39–42.
- Manninen, Ilmari 1922.** Pohjoisen Karjalan vanhanaikainen talous historiallisten lähteiden mukaan. (Historiallisia tutkimuksia 5.) Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Manninen, Il[imari] 1923a.** Viron kansallismuseo. Eesti Rahva Muuseum. – Suomen Museo, kd 30, lk 12–22.
- Manninen, Il[imari] 1923b.** Viron kansallismuseo. Eesti Rahva Muuseum. – Uusi Suomi. Sunnuntailiite 20. V, lk 10.
- Manninen, Il[imari] 1924a.** Setunmaa ja Karjala. – Uusi Suomi. Sunnuntailiite 10. II, lk 6–7.
- Manninen, Il[imari] 1924b.** Setunmaa – Wiron Karjala. 1–3. – Karjalainen 17. I, lk 1, 3; 24. I, lk 1, 3; 31. I, lk 1, 3.
- Manninen, Il[imari] 1925.** Erakkojen saarella. Kolme päivää Kihnussa. – Uusi Suomi. Sunnuntailiite 30. VIII, lk 1–3.
- Manninen, Il[imari] 1927a.** Zur Ethnologie des Einbaumes. – Eurasia Septentrionalis Antiqua, nr 1, lk 4–17.
- Manninen, Il[imari] 1927b.** Viron kansallismuseon valmistuttua. – Uusi Suomi 28. XII, lk 10.
- Manninen, Il[imari] 1928.** Wirolaisia kansanpukuja. – Suomen Kuvalehti, kd 12, nr 5, lk 154–157.
- Manninen, Il[imari] 1929a.** Uuno Taavi Sirelius †. – Historiallinen Aikakauskirja, kd 27, nr 3, lk 238–241.
- Manninen, Il[imari] 1929b.** Virolaisesta kansantaiteesta. – Uusi Suomi 3. III, lk 16.
- Manninen, Il[imari] 1932.** Karjalaisten puvustosta. – Karjalan kirja. 2. tr. Toim Iivo Härkönen. Porvoo: WSOY, lk 383–404.
- Manninen, Il[imari] 1934.** Johdanto. Puvut. – Suomen suku. III kd. Toim A[rtturi] Kannisto, E[emil] N[estor] Setälä, U[uno] T[aavi] Sirelius, Yrjö Wichmann. Helsinki: Kustannus-osakeyhtiö Otava, lk 1–2, 296–338.
- Manninen, Ilmari 2005.** On the aims and limits of ethnography in Estonia: Opening lecture given on 16 October 1924 at the University of Tartu. – Studies in Estonian Folkloristics

- and Ethnology: A Reader and Reflexive History. Toim Kristin Kuutma, Tiiu Jaago. Tartu: Tartu University Press, lk 317–326.
- Marcus, George E. 2007.** Ethnography two decades after Writing Culture: From the experimental to the baroque. – *Anthropological Quarterly*, kd 80, nr 4, lk 1127–1145.  
<https://doi.org/10.1353/anq.2007.0059>
- Michelsen, Karl-Erik 2002.** Tiede rauhan ja sodan vuosina. – Suomen tieteen historia. 4. kd. Suomen tieteen ja tutkimuksen historia 1880-luvulta lähtien. Peatoim Päiviö Tommila, toim Allan Tiitta. Helsinki: WSOY, lk 148–219.
- MT 1922** = Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomukset vuosilta 1916–1920. (Analecta Archaeologica Fennica 6.) Helsinki: Muinaistieteellinen toimikunta.
- MT 1931** = Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomukset vuosilta 1921–1925. (Analecta Archaeologica Fennica 7.) Helsinki: Muinaistieteellinen toimikunta.
- MT 1932** = Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomukset vuosilta 1926–1930. (Analecta Archaeologica Fennica 8.) Helsinki: Muinaistieteellinen toimikunta.
- Muinaistieteellinen toimikunta 1928a.** – Helsingin Sanomat 8. IX, lk 3.
- Muinaistieteellinen toimikunta 1928b.** – Uusi Suomi 2. XI, lk 4.
- Nevala, Seija-Leena 2019.** Pikkulotat ja Sotilaspojat kokemusyhteisöinä toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen. – *Eletty historia. Kokemus näkökulmana menneisyyteen.* Toim Johanna Annola, Ville Kivimäki, Antti Malinen. Tampere: Vastapaino, lk 397–428.
- Niinistö, Jussi 2005.** Heimosotien historia 1918–1922. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1007.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nygård, Toivo 1978.** Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen. Aatteellinen heimotyö itsenäisessä Suomessa. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Ohjelma 1931** = Ohjelma lukuvuodeksi 1931–1932. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Ohjelma 1932** = Ohjelma lukuvuodeksi 1932–1933. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Ohjelma 1933** = Ohjelma lukuvuodeksi 1933–1934. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Pohjois-pohjalainen osakunta hyväksyy edustajainsa menettelyn 1934.** – Uusi Suomi 12. IV, lk 5.
- r. 1919.** Virolainen näyttely Kansallismuseossa. – Helsingin Sanomat 23. I, lk 9.
- Rinne, Juhani 1917.** Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Vuosikertomus 7.5.1916–7.5.1917. – Suomen Museo, kd 24, nr 3–4, lk 64–70.
- Rui, Timo 2001.** Ulkomaiset tiedemiehet Tarton yliopistossa ja virolaisten opintomatkat ulkomaille 1919–1940. (Historian tutkimuksia 21.) Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Salminen, Timo 2008.** Aatteen tie. Suomalais-Ugrilainen Seura 1883–2008. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1172.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Salminen, Timo 2014.** Kollegat, ystävät ja kiistakumppanit. Suomalaisen arkeologien kansainväliset yhteydet 1870–1950. (Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 122.) Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Selinheimo, V.; Vahter, Tyyni 1920.** Suomen Muinaismuistoyhdistyksen jäsenluettelo touku-kuussa 1920. – Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja, nr 30, lk 227–267.
- Sirelius, U[uno] T[aavi] 1919.** Vironnäyttely Kansallismuseossa. – *Valvoja*, kd 39, nr 2, lk 68–73.
- Sirelius, U[uno] T[aavi] 1931.** Die ethnographische Forschung in Finnland. – *Fenno-Ugrica* III. Suomalais-ugrilainen kulttuurikongressi. Soome-ugri hariduskongress. Finnugor közművelődési kongresszus. Budapest: Franklin-társulat nyomdaja, lk 140–154.

- Stenfors, Piia 2007.** Suomalainen kotiseutuliike 1899–1944. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1135.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Suomalaiset tieteilijät Tarton yliopistossa 1928.** – Helsingin Sanomat 7. X, lk 6.
- Sääskilahti, Nina 1997.** Kansa ja tiede. Suomalainen kansatiede ja sen kohde 1800-luvulta 1980-luvulle. (Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos. Tutkimuksia 31.) Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Zetterberg, Seppo 2004.** Samaa sukua, eri maata. Viro ja Suomi – historiasta huomiseen. (EVA raportti.) Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta.
- Tallgren, A[arne] M[ichaël] 1919.** Suomen Muinaismuistoyhdistyksen vuosikertomus toimivuodelta 7.5.1918–7.5.1919. – Suomen Museo, kd 26, lk 27–43.
- T[allgren], A[arne] M[ichaël] 1927.** Suurteos Viron kansanpukujen alalta. – Helsingin Sanomat 10. XII, lk 10.
- T[allgren], A[arne] M[ichaël] 1936.** † Ilmari Manninen. – Eurasia Septentrionalis Antiqua, nr 10, lk 1–4.
- Talve, Ilmar 1992.** Ilmari Manninen in Finland and Estonia. – *Pioneers: The History of Finnish Ethnology.* (Studia Fennica Ethnologica 1.) Toim Matti Räsänen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, lk 50–76.
- Talvio, Tuukka 2016.** Suomen kansallismuseo. Ikkuna menneeseen ja tulevaan. (Museoviraston julkaisuja 7.) Helsinki: Museovirasto.
- Tammemäe, Sten-Erik 2020.** Suomen ja Viron tieteellisen yhteistyön muodot maailmansotien välisenä aikana. – *Faravid. Historian ja arkeologian tutkimuksen aikakauskirja*, nr 49, lk 85–110.
- Tammemäe, Sten-Erik 2025.** Teadussild üle Soome lahe. Eesti-Soome teadussuhted 1918–1940. (Dissertationes historiae Universitatis Tartuensis 61.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Valkeapää, Leena Elina 2020.** Saman taiteen lapset. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen taidehistorialliset tutkimusretket 1871–1902. (Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 124.) Toim Tuukka Talvio. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Valonen, Niilo 1968.** T. I. Itkonen (in memoriam). – *Virittäjä*, kd 72, nr 3, lk 293–295.
- Viitaniemi, Ella 2019.** Muurarimestari Kustaa Stenman ja katumaton maailma. Pietismi, kirjoittaminen ja kokemusten siirtäminen länsiuomalaisella maaseudulla 1700-luvun jälkipuoliskolla. – *Eletty historia. Kokemus näkökulmana menneisyyteen.* Toim Johanna Annola, Ville Kivimäki, Antti Malinen. Tampere: Vastapaino, lk 75–112.
- Vilkuna, Janne 1998.** 75 vuotta museoiden hyväksi. Suomen museoliitto 1923–1998. (Suomen museoliiton julkaisuja 45.) [Helsinki:] Suomen museoliitto.
- Vilkuna, Kustaa 1935.** Ilmari Manninen (in memoriam). – *Virittäjä*, kd 39, nr 3, lk 393–395.
- Vilkuna, Kustaa 1937a.** † Ilmari Manninen. – *Anzeiger der Finnisch-Ugrischen Forschung*, kd 24, lk 54–57.
- [Vilkuna, Kustaa] 1937b.** Ilmari Mannisen muisto. – *Kotiseutu*, nr 1, lk 1–2.
- Õunapuu, Piret 2005.** Ilmari Manninen: Mapping the study of material culture. – *Studies in Estonian Folkloristics and Ethnology: A Reader and Reflexive History.* Toim Kristin Kuutma, Tiiu Jaago. Tartu: Tartu University Press, lk 305–315.
- Ä[yräpää], Aarne 1935.** Ilmari Manninen †. – Suomen Museo, kd 42, lk 1–4.

**Ylikangas, Heikki (toim) 1993.** Vaikea totuus. Vuosi 1918 ja kansallinen tiede. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 603.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.  
**Ylioppilaat ja politiikka 1934.** – Ilkka 11. IV, lk 1.

**Ildikó Lehtinen** (sünd 1948), PhD, Helsingin yliopiston kulttuurintutkimuksen osastolla soome-ugri etnoloogia dotsent (Unioninkatu 38, 00170 Helsinki, Finland), ildikolehtinen@gmail.com

## In the shadow of Greater Finland: The framework of Ilmari Manninen's scholarly work in Finland

**Keywords:** Finno-Ugric ethnography, close reading, tacit knowledge, field, community of experience, community of memory, evaluation

The objective of this article is to examine Ilmari Manninen's position within Finnish ethnology on the basis of archival sources. The material consists mainly of Manninen's correspondence, and the methodological approach is a close re-reading of his scholarly work. Manninen spent six years in Estonia, where he adapted well to the university and museum life in Tartu. The opening of the Estonian National Museum was a milestone and a testament to the success of the working team. Manninen's return to Finnish ethnology was not self-evident. Although he maintained contact with Finland through A. M. Tallgren and Kaarle Krohn, he was regarded as an outsider by the Finnish National Museum and the University of Helsinki. By applying the historical research concept of the community of experience, this article situates Manninen within the field of Finnish ethnography. Manninen's life's work was evaluated in the context of his application for a professorship. His work in Estonia and his contribution as Head of the Ethnographic Department at the National Museum of Finland seem to have been acknowledged. However, his scholarly research on Estonian folk culture does not appear to have received the same level of recognition. Manninen's research focused on Estonia and Karelia. Albert Härmäläinen's research, on the other hand, concentrated on Western and Central Finland. This raises the question of whether it may have been a matter of a confrontation between East and West.

**Ildikó Lehtinen** (b. 1948), PhD, University of Helsinki, Department of Cultures, Docent in Finno-Ugric Ethnology (Unioninkatu 38, 00170 Helsinki, Finland), ildikolehtinen@gmail.com